

PERSIDA LAZAREVIĆ DI ĐAKOMO

Università degli Studi “G. d’Annunzio”, Chieti-Pescara, Włochy
persida.lazarevic@email.it

Једна хрватска *Visio Philiberti XVIII*
столећа: *Tuxba dushe i tila osudjena, kojase*
kako niki govore, u snu svetom Bernardu
prikaza Јосипа Стојановића

*Es o no es
el sueño que olvidé
antes del alba?*
Jorge Luis Borges

Славонски фрањевачки војни капелан градишке регименте за време пруског рата (1778), песник пригодничар, ретор, верски писац и врстан говорник Јосип Стојановић (1746–1814)¹ је крајем XVIII века, тачније 1794. године у Будиму објавио спев у дванаестерцима, с двоструком римом, TUXBA | DUSHE I TILA | OSUDJENA, | KOJASE KAKO NIKI GOVORE, | U SNU | SVETOM BERNARDU | PRIKAZA. | SLOXENA, I IZPISANA OD | JOSIPA STOJANOVICHA, | BRODJANINA, REDA SVETOGA FRAN- | CESKA. GODINE 1791. | U BUDIMU, | SLOVIMA MUDROSKUPSHTINE KRALJEVSKE. |

¹ Јосип Стојановић је студирао филозофију у провинцији св. Ивана Капистранског, а теологију је завршио у Болоњи. В.: J. Forko, *Crtice iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću*, II, Izvješće o Kralj. velikoj realci u Osieku koncem školske godine 1885/6., Tiskom Julija Pfeiffera u Osieku, Gornjem gradu, U Osieku, 1886, str. 46–51; N. Andrić, *Iz vojničke književnosti slavonske*, Vienac XXXI, 42, 1899, str. 682; B. Drechsler, *Josip Stojanović*, у: *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, Zagreb 1907, str. 53–59; J. Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti. S osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske Baranjske, Vukovske i Srijemske te kr. i slob. Grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, Osijek 1910, str. 423; T. Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Zagreb 1945, str. 65, 165; M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb 1961, str. 348; K. Georgijević, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb 1969, str. 265–266.

1794.² *Тужба душе и тела* је класична *Visio Philiberti* или *Visio Sancti Bernardi* средњовековне хришћанске традиције и овим својим делом, као уосталом и другим својим списима, Стојановић није део хрватског просветитељства, и поред тога што му временски припада. Стојановић је у ствари последњи изданак средњовековног (побожног) поетског хришћанства у Хрватској и као такав стоји на крају једне вишевековне традиције средњовековног типа.

Visio Philiberti или *Vel Fulberti*, како се појављује у енглеској и француској књижевности, или пак *Visio Sancti Bernardi* како је позната у италијанској, те хрватској књижевној традицији, јесте средњовековна латинска препирка између Душе и Тела, морална расправа о одговорности Тела и Душе за грех, и која је као таква позната и под другим називима: *Querela, sive, Dialogus animae et corporis damnati quem aiunt S. Bernardum composuisse; ex vetusto codice descripta* или *Disputatio/dialogus corporis et animae* или *Carmen inter carnem et animam*, или пак *Conflictus corporis et animae*, или *De contentione anime et corporis secundum quod quidam heremita francigena Philibertus nomine filius regalis vidit in spiritu*, па и *Visio beati Bernardi de anima ad corpus*: Такође је ова препирка позната и по почетном стиху: *Noctis sub silentio tempore brumali*, али и *Vir quidam exiterat dudum heremita*, или пак *Juxta corpus spiritus stetit et ploravi*. Ради се о спеву који је један од најучесталијих европских спегова у средњем веку и који је кружио у разним преводима и прерадама Европом. Провизоран списак тих (прерада и) препева садржи више од 130 рукописа³, но очигледно је да је то далеко од стварног броја рукописа. Овим рукописима треба додати и бројне преводе и прераде латинског текста на енглеском, француском, италијанском, немачком и холандском, али и на хрватском језику.

Сукоб Душе и Тела је веома стара метафорска концепција и среће се већ у *Посланици Галаћанима* (3.13) апостола Павла: „Caro enim concupiscit ad versus spiritum / spiritus autem ad versus carnem/ haec enim invicem adversantur/ ut non quaecumque vultis illia faciatis”, мада још увек треба одредити колико је могуће прецизну повест предаје овог мотива, с обзиром на велику фреквентност присуства ове препирке у европским књижевностима. Уопште препирке у стиху су биле веома учестале у латинским и вернакуларним европским литературама. Разноликост ових дела је зачуђујућа, исто толико колико и њихова бројност: смењују се мотиви, технике, модели, стиховни облици те наративни оквири⁴. Кад је конкретно реч о сукобу Душе и Тела, треба истаћи да се неколико ових расправа среће у средњовековној енглеској

² J. Stojanović, *Djela*, prir. M. Tatarin, Vinkovci 2005.

³ H. Walthers, *Das Streitgedicht in der lateinischen Literatur des Mittelalters*, München 1920, 63–70; F. J. E. Raby, *A History of Secular Latin Poetry in the Middle Ages*, II, Oxford 1967, str. 229–303.

⁴ M.-A. Bossy, *Medieval Debates of Body and Soul*, Comparative Literature, vol. 28, No. 2, Spring, 1976, 144; F. Núñez Román, *Una version Toscana del Contrasto dell'anima con lo corpo de Antonio di Olivieri*, Cuadernos de Filología Italiana, vol. 16, 2009, str. 138.

књижевности, како у хомилетичком тако и у поетском облику, па се стога често сматра да је њено порекло у Енглеској. Бројни елементи иду у корист ове тезе и свакако да *Desputisoun bitwen þe Bodi and þe Soule* има престижно место у антологијама и историјама енглеске средњовековне књижевности⁵, мада се још увек није дошло до коначних резултата, како због недовољно обухватне колације рукописа, тако и због питања ауторства.

У средњем веку су сан и визија заузимали значајно место у концепцијама и ставовима и одношењу према свету, но свакако да расправе о Телу и Души у ствари нису припадале ниједној доктрини већ су се односиле на упознавање самог себе: „Medieval debates between the Body and the Soul do not really belong to any doctrine or school. Instead, they seem to rely on some notion of common sense to produce persuasive didactic approaches to the self.”⁶ Тако знамо да је време средњовековног песника пар екселанс, дакле Дантеово време у ствари време Душе, па није чудо да се односило онда и на сан и на визије. У том смислу треба и посматрати Дантеове стихове из *Пакла* (XI, 3–13) које је вероватно инспирисала *Visio Pauli*⁷:

venimmo sopra più crudele stipa;
e quivi per l'orribile soperchio
del puzzo che 'l profondo abisso gitta,
ci raccostammo, in dietro, ad un coperchio
d'un grand'avello, ov'io vidi una scritta
che dicea: "Anastasio papa guardo,
lo qual trasse Fotin de la via dritta."
"lo nostro scender conviene esser tardo,
sì che s'ansi un poco in prima il senso
al tristo fatto; e poi no i fila riguardo."
Così 'l maestro; [...].

Сама Библија се односи на сан као на средство предвиђања, али званични став цркве је био двострук: с једне стране су животи светаца били пуни снова откровења и као такви доприносили учвршћењу вере; с друге стране (народно) тумачење снова и предвиђање уз помоћ снова и визија није наилазило на позитиван пријем цркве. Но и поред тога, у средњем веку су били веома учестали тзв. *somniatorum conjectores*, тј. тумачи снова, јер је сан могао веома често да буде предмет тумачења, *de modo interpretandi somnia*. Међу тим тумачењима и тумачима снова, дело које је било најраспрострањеније за читање, тумачење и анализу снова је био „алфабет снова“, који је садржавао значења снова у односу на слова алфавета и који се у неким рукописима дефинише као *Sompnile Joseph*, а што је у ствари

⁵ R. W. Ackerman, *The Debate of the Body and The Soul and Parochial Christianity*, *Speculum*, vol. 37, No. 4, Oct. 1962, str. 541.

⁶ M. Raskolnikov, *Body against Soul*, Columbus 2009, str. 2.

⁷ H. T. Silverstein, *Dante and the Visio Pauli*, *Modern Language Notes*, vol. 47, No. 6, Jun., 1932, str. 397–399.

била „књига снова“, и „књига судбине“. Постојале су и „књиге физиолошко-спиритуалних снова“⁸, али и учестала „књига снова“ позната под називом *Somnia (Sompnia/Sompnile/Somniale) Danielis*. Овај је латински текст био преведен на друге језике (рачуна се да је било око 35 латинских, немачких, француских и италијанских инкунабула, и бројних превода на енглески) и кружио је у више издања⁹. Једна друга, такође позната врста дела је била „алманах снова“ која је откривала везу између снова и месечевих мена, што би значило да снови једне исте ноћи имају сви идентичан садржај, а такође се ово дело преносило у бројним латинским и дијалекталним верзијама. Постојали су и неколики *lunaria collectiva* који су садржавали ониричка превиђања и били су објављивани на разним европским језицима. А „књига природе“, пак, била је дело које се разликовало од претходних текстова јер се односила на сам садржај снова, дакле ни у вези са алфабетом, ни са месечевим менама, као што је то био случај са горе наведеним књигама. Црква се таквим књигама противила, па је значајан и веома чувен *Tractatus contra divinatores et sompniatores* Агостина из Анконе, с почетка XIV века, који је цензурисао сву „ониричку делатност“.

Упркос званичном противљењу, тумачења снова су имала своју вредност и неколико је дела узимано често у обзир. Једно о тих дела јесте коментар касно-римског граматичара, неоплатонског филозофа и писца Амброзија Теодосија Макробија Сципионовом сну, *Somnium Scipionis* који је уврштен у Цицероновом *De re publica*, и у коме је Цицерон приступио сну те посматрао ефекат конверзација и мисли у сну (6.10: „fit enim fere, ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet saepissime vigilans solebat cogitare et loqui“). У коментару (*Commentarii in Somnium Scipionis*) Макробије наводи праву хијерахију сна и визија: *oraculum, visio, somnium, insomnia, visum*. Тако су *insomnia* и *visum* у суштини „свакодневно“ искуство где је *insomnia* нека врста нелагодности у односу на будућност, али и ментална и физичка нелагодност; *visum* се, пак, налази у оној „сивој“, недефинисаној зони између сна и јаве. *Somnium* је представљен као истина сакривена под велом алегорије; *oraculum* и *visio*, међутим, део су неке друге димензије, изван свакодневног и овоземаљског. Захваљујући Макробијевом коментару средњи век је био примио античку типологију сна и његове моделе тумачења, и предао их је следећим епохама. На тај начин је Макробије постао референцијална тачка за „ониричку културу“ западне Европе.

У свом коментару за Платонов дијалог *Тимеј*, Халцидије ствара такође једну хијерахију сна и визије, па ће се тако на најнижем степену ониричке хијерархије наћи *somnium* као општељудско искуство, затим *visum* које је

⁸ A. M. Haas, *Visión en azul. Estudios de mística europea*, Madrid 1999, str. 114.

⁹ S. F. Kruger, *Il sogno nel medioevo* [*Dreaming in the Middle Ages*], prev. E. D'Incerti, Milano 1996, str. 25.

блиско божанском, *admonitio* и *spectaculum* ће представљати снове који су ривелаторни и које производе анђеоске снаге, како у сну, тако и на јави. На највишој разини ће се наћи *rivelatio*. Платон је уосталом сматрао да ниједна инспирација није могућа у рационалном стању, већ само онда кад је снага интелигенције обухваћена сном, али од човека зависи да одлучи о важности визионарних облика.

У оквиру оваквих теорија, своје место налази и расправа о Души и Телу која се у делу Јосипа Стојановића појављује у свом фиксном и нетакнутом облику, онаква каква је кружила и у средњем веку, као препирка између Тела и Душе одмах после смрти. У том дијалошком сукобу ће се Тело и Душа међусобно оптуживати за грехе које су натерали човека у проклетство, а у оквиру концепције и повести хришћанског учења које је сажето у синтагми *temento mori*. Као такав, Стојановићев спев представља неку врсту вишевековне синтезе тзв. „јадовитих“, претећих песама или страшних прича.

Латинска варијанта која је вероватно служила као предложак за бројне преводе и прераде гласи:

Hic auctor prosequitur propositum suum.

Noctis sub silentio tempore brumali
dedi me quodammodo sompno spiritali
corpus carens video spiritu vitali
de quo modo visio fit sub forma tali.

Dormitando paululum vigilando fessus
ecce quidam spiritus nouiter egressus
de predicto corpore, vitiis oppressus
qui carnis cum gemitu deplangit excessus.

Hic Anima loquitur Corpori.

Juxta corpus spiritus stetit et plorauit
et hiis verbis acriter carnem increpauit:
‘O caro miserrima quis te sic prostrauit
quam mundus tam subito pridie ditauit.

Nonne tibi pridie mundus subdebatur
nonne te prouincia tota uerebatur?¹⁰

У хрватској књижевности траг овог спева нас води на почетак XV века, у хрватску глагољску књижевност, са прозном обрадом *Виђење светаго Брнарда како види карање душе с тилом* у неколико верзија¹¹, а из глагољске

¹⁰ <http://www.ucc.ie/celt/published/L207005/index.html>.

¹¹ S. Ivšić, *Visio Philiberti* u „*Libru od mnogijeh razloga*“, у: *Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70oj godišnjici života prijatelji i učenici*, V. Ćorović et al., Dubrovnik 1931, str. 210; F. Fancev, *Tri priloga za povijest starije hrvatske književnosti (Poljička veza između hr-*

матице је потекло и *Виђење светог Брнардина у Официјама Богородице Деве Марије* у пољичком препису ћирилицом из 1614. Следе затим: Миховил Вранчић Шибенчанин, *Приговарање душе и тила* (између 1544–1571); *Како се тужи душа сврху тила* и *Тужење злочестога тила*, *Душа осујена говори* и *Иускарст души осујени говори* налазе се у *Хварској пјесмарици* (1530), а касније ће бити уписане у *Вартал* Петра Луцића и *Вранићев зборник* (глагољица, почетак XVII века); *Noctis sub silentio* у *Павлинској пјесмарици* анонимног састављача (1644); *В ноћи првом вуснењу, ово в-зиме беше* у кајкавском „верском канцонијеру“ *Cithara octochorda* (1701, 1723, 1757); препирка Душе с Телом се налази и у пучко-просветитељском спеву *Цвит разговора народа и језика илиричкога алити рвацкога* (1747) Филипа Грабовца.

Проучаваоци Стојановићевог дела (Б. Водник¹², Ф. Фанцев¹³, М. Комбол¹⁴, Т. Матић¹⁵, К. Георгијевић¹⁶, Ф. С. Перило¹⁷, И. Матићевић¹⁸), међутим, већ су на почетку XX века учавали и даље учавају да се славонски фрањевац у свом спеву *Тужба душе и тила* ослањао на *Говорење св. Бернарда од душе осујене* које се налази у зборнику *Вартал* Петра Луцића и који је још Иван Кукуљевић Сакцински, проналазач *Вартла*, то приказане приписао Марку Марулићу¹⁹. Недвосмислена је интертекстуална веза између Марулићевог и Стојановићевог дела²⁰, а познато је да се сам Марулић пак ослањао на латински извор. Односно, како каже И. Матићевић: „То значи да је Marulićevo prikazanje posve integrirano u Stojanovićevu obradu dijaloga duše i tijela, uz određene oblike prilagodbe i izmjene šesnaestoljetnog prototeksta.“²¹ Стојановић је био један од најбољих проповедника и реторичара свог времена; познато је, а очигледно је то и из његових списа, да је био против

vatsko-glagoljskog i dubrovačko-ćirilskog „Viđenja sv. Bernarda“), *Nastavni vjesnik XLV*, 4–6, 1936–1937, str. 65–70; М. Tatarin, „*Pisme jadovite*“ *Josipa Stojanovića*, у: *Od svita odmetnici*, Split 1997, str. 302.

¹² B. Drechsler, нав., str. 54.

¹³ F. Fancev, „*Visio Philiberti*“ у *kajkavskoj književnosti 17. stoljeća*, Града за повјест књижевности хрватске, XI, 1932, str. 39.

¹⁴ M. Kombol, нав., str. 348.

¹⁵ T. Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Zagreb 1945, str. 65.

¹⁶ K. Georgijević, нав., str. 265.

¹⁷ F. S. Perillo, *Hrvatska crkvena prikazanja*, Split 1978, str. 40.

¹⁸ I. Matičević, *Recepcija dalmatinskih pisaca u slavonskoj književnosti XVIII. stoljeća. Josip Stojanović i Marko Marulić*, *Colloquia Maruliana V*, 1996, str. 131–140.

¹⁹ *Pjesme Marka Marulića*, *Stari pisci hrvatski*, knjiga prva, skupio Ivan Kukuljević Sakcinski, LXXIV, Zagreb 1869.

²⁰ М. Татарин је приметио и једну важну сличност која потврђује везу Стојановићевог спева са Марулићевог текстом: Стојановић, за разлику од различитих хрватских варијаната у којима је Душа женског рода, склонији је обраћању Духу, дакле у мушком роду, али ипак и он, како се уосталом и види из *incipita* сна, чини изнимку и пева о Души (М. Tatarin, *Od svita odmetnici*..., str. 353).

²¹ I. Matičević, нав., str. 137.

просветитељства, да није хтео прихватити идеје „просвитљенога“ Волтера и интенционално је и писао против просветитеља, па је сасвим разумљиво да се окретао хришћанској традицији и из ње црпео инспирацију и извор, као што се усталом и Марулић окретао против ренесансе. Стојановић у свом спеву зависи од Марулићевог дела тематски, редоследом мисли, и појединим изразима. Разликује се, на пример, крај спева од Марулићевог дела где је сцена у којој св. Иван моли Исуса да се смилује на Душу, но Христ не одступа и изриче суд те га ђаволи одводе на паклене муке; код Стојановића ђаволи одводе директно Душу у паклени огањ, те после писац говори о пропасти света, као на пример у другом свом спеву, *Успомена опћенскога суда* (1794)²². У овом спису Стојановић такође устаје против просветитељства, као усталом и један други капелан и жупник, чувенији славонски писац Антун Иваношић/Иванишић/Иваношевић (1748–1800).

М. Татарин је анализирао Стојановићев спев упоредно са другим делима укључујући и Марулићев драмски текст и закључио везу између њих, мада оставља отвореним питање предлошка. А питање предлошка се односи управо на *incipit*, на почетне стихове, који се односе на сан. Јер, што се тиче самог садржаја, Татарин је навео општа места Стојановићевих „ситних књижица“, како каже, која потврђују општа места праксе производње набожних текстова посебног карактера. Та *loci communis* ових тзв. „јадовитих песама“ су следећа: библијска мисао да је човек прах и да ће се у прах вратити („Zlatom zahodiven u svitusam bio,/ A sada otkriven u prahusam bio“); човеково тело је пролазна материја („Priatelji sada vishete nebrane,/ Gladni cervi kada kod tebesе rahne“); варљивост света по систему „данас јеси, сутра ниси“ („Gled csovicse kako smert te naglo tushi,/ Kano kad svako sunce vitje sushi,/ Csovik xivje danas, mertav lexi sutra,/ Necseka na nas ni do bilog jutра.“); смрт не бира, пред њом су сви равноправни („Buduchi da svaki csovik umert ima,/ I josht zatim taki vicsnje misto prima;/ Porad togse bojim, dok primudrog slusham,/ I vas derchuch stojim; jerbo gorkost kusham.“); приказ ђавола, пакла и мука што их трпе грешне душе („Posli kako sluxbu pakla zacsu tilo, Vidi strashnu druхbu, koju nebi bilo/ Moguche izkazat najmanje od toga, Samochu prikazat dogadjaj sna moga“). Каже М. Татарин за Стојановића: „Он је posljednji hrvatski pisac koji će religiozna читатеља покушати prestrašiti paklom, đavolima i sudnjim danom.“²³

Иако тек превод или прерада познатог средњовековног текста, јер како каже М. Татарин, Стојановић је „doista »preskočio« jedno stoljeće i respek-

²² USPOMENA | OPCHENSKOGA | SUDA | PRIKAZANA | BOGOLJUBNOMU PUKU | KERSTJANSKOMU. | OD | JOSIPA STOJANOVICHA, | REDA S. FRANCESKA, | DERXAVE S. | IVANA KAPISTRANA GODINE 1795. | NA *SVERHI*. | Molitva juternja Principa Eugenie. | *NAJPOSLI*. | Molitva vojnicска S. Ivana kapistrana, pod Bio- | gradom u vrime ratta turskoga vojnikom pripisana. | *U BUDIMU*, | SLOVIMA MUDROSKUPSHTINE KRALJEVSKE. | 1795.

²³ М. Tatarin, *Od svita odmetnici...*, str. 309.

tirao jednostavniju varijantu *jadovite pjesme*²⁴, Стојановићев спев заслужује пажњу управо у сегментима у којима се описује сан или визија. Ради се о посебној димензији која отвара и затвара спев. На почетку Стојановићевог спева стоје следећи стихови:

U najbolje vreme, obnoć kad sva biše
mirna, i od zime ptičice se kriše,
u snu baš najbolje počivaše uda,
al ne dobre volje meni bi odsvuda,
kada spa ja malo, dugo bdeći trudan,
srce mi je palo kano da sam budan.
Vidim dolí tilo iznenada ružno,
kano da bi bilo svekoliko kužno.
Pokraj tila ovog odsudjena stoji
duša i od novog stanja muke broji,
jošt svakakom njega tu sramotom tuži
i jednako svega otro vičuć ruži.

При крају спева, но не на крају, следећи стихови у одељку *Ђавли*:

Kada smotri dosta u snu, tad se preznu,
izvan sebe osta i od sna iščeznu.
Zatim ruke pruži, zazivajuć Boga,
da s tom ne naruži mukom slugu svoga,
lipu svita sliku udilj hitro sgazi,
jer grihotu niku u njoj bistro spazi.
Jošter se odrekoh svakog grišnog stada
i ISUSU rekoh: „Pomozi me sada.“

Стојановићев спев се дакле отвара и затвара мотивом сна. Св. Бернар, који се код Марка Марулића појављује као драмски лик, овде се налази у наративној функцији: уведен је као приповедач у трећем лицу, и он је практично свезнајући посредник који покушава да приближи прво обраћање Душе Телу. Односно, постоји вањски приповедач који приказује позицију св. Бернара, и постоји унутрашњи приповедач а тј. св. Бернар који препричава догађаје свог сна, а део тог сна су дијалогски сукоб Душе, Тела и Ђавола.

У овом смислу значајан је поглед на живот св. Бернара, пре свега на његове снове и визије. Када је Бернар (Bernard de Clairvaux/Bernardus Clara-vallensis, 1090–1153) рођен²⁵, његова му је мајка пренела љубав према Богу, управо онакву какву је и она сама осећала, и пренела му је своје особине понизности, нежности, аустеритета. У сну је Бернарова мајка имала откровење о величини Бернара (у облику белог пса са црвеним мрљама, као симбола проповедника). Тај је сан помогао Бернару да издефинише своју

²⁴ Исто, str. 353.

²⁵ J. Leclercq, *Études sur saint Bernard et le texte de ses écrits*, Analecta Sacri Ordinis Cisterciensis IX, 1953, str. 5–247; M. Meschini, *San Bernardo. Renovator seculi*, Milano 2004.

вокацију. Хагиографски текстови преносе да су Бернара карактеризовале *humilitas* и једноставност, те да је био човек велике харизме.

А сам Бернар је од малена имао снове и визије. Тако је у сну, за Божић, имао приказ, визију Исуса који се појављује и узима за себе, присваја сва осећања и резонувања малог Бернара. Бернар је тај сан-визију сматрао као знак, тј. као сан-водиљу која је утрла основне линије његове спиритуалности: снагу и нежност душе, посвећеност Исусу.

Фигура св. Бернара биће кључна и у делу за које се сматра да је веома блиско структури такозване *visio in somnis*, тј. *Божанственој комедији*. При крају XXXII певања *Raja*, тачније у 13. стиху наилазимо: „Ma perché ‘l tempo fugge che t’assonna” („Ал пошто бежи трен што те омами“²⁶) — овим речима св. Бернар неочекивано подсећа Дантеа на време које бежи, и ово „che t’assonna” је права енигма за тумаче Дантеове визије. Није сигурно да ли је Данте до тог тренутка спавао или не, или и даље спава, док неки то стање пореде са екстазом. Ради се о једној димензији изван времена и простора која се наставља и у следећем певању.

У следећем, XXXIII и последњем певању *Raja* и целе *Комедије*, место радње је Емпиреј где се налазе Бог, анђели и блажене душе. Овде св. Бернар, у Дантеово име, отпочиње молитву Девици Марији. Данте тражи божанску помоћ. Та је молитва св. Бернара подељена на два дела; у првом делу су похвале Богородици:

Vergine madre, figlia del tuo figlio,
umile e alta piu' che creatura,
termine fisso d'eterno consiglio,

tu se' colei che l'umana natura
nobilitasti sì, che 'l suo fattore
non disdegno' di farsi sua fattura.

Nel ventre tuo si raccese l'amore
per lo cui caldo nell'eterna pace
così e' germinato questo fiore.

Qui se' a noi meridiana face
di caritate, e giusto, intra i mortali,
se' di speranza fontana vivace.

Donna, se' tanto grande e tanto vali,
che qual vuol grazia ed a te non ricorre,
sua disianza vuol volar senz'ali.

La tua benignita' non pur soccorre
a chi domanda, ma molte fiata
liberamente al dimandar precorre.

²⁶ Данте, *Комедија*, Преоркестрација К. Милићевић, Београд 2007, стр. 949.

In te misericordia, in te pietate,
in te magnificenza, in te s'aduna
quantunque in creatura e' di bontate.

У другом делу св. Бернар прелази на молитву:

Or questi, che dall'infima lacuna
dell'universo infin qui ha vedute
le vite spirituali ad una ad una,

supplica a te, per grazia, di virtute
tanto, che possa con li occhi levarsi
piu' alto verso l'ultima salute.

E io, che mai per mio veder non arsi
piu' ch'i' fo per lo suo, tutti miei prieghi
ti porgo, e priego che non sieno scarsi,

perche' tu ogni nube li dislegghi
di sua mortalita' co' prieghi tuoi,
si' che 'l sommo piacer li si dispieghi.

Ancor ti priego, regina, che puoi
cio' che tu vuoli, che conservi sani,
dopo tanto veder, li affetti suoi.

Vinca tua guardia i movimenti umani:
vedi Beatrice con quanti beati
per li miei prieghi ti chiudon le mani!

У том тренутку, пред таквом визијом, Данте осећа немоћ људског говора. Песник се налази у стању онога који је видео у сну:

Qual e' colui che somniando vede,
che dopo il sogno la passione impressa
rimane e l'altro alla mente non riede,

cotal son io, che' quasi tutta cessa
mia visione, ed ancor mi distilla
nel cuore il dolce che nacque da essa.

Кад се пробуди, Дантеу песнику у души остаје утиснуто осећање, емоција која је пропратила ту визију. И док се визија Бога расплињава, благост коју визија пружа, још увек је у Дантеовом срцу.

Дантеово време је време Душе, па није случајно што се ови спевови надовезују кроз концепције сна-визије и Душе. Сан превазилази, прелази границе и препреке простор-времена. Такође се и у италијанској традицији појављује ова расправа Душе и Тела, која је могла да наведе на помисао да

је могла послужити као предложак Стојановићу, мада нам сам *incipit* већ казује да није о томе реч. Октаве тосканске верзије *Contrasto dell'anima con lo corpo* Антонија ди Оливијерија (Antonio di Olivieri) или пак сицилијанска *Historia di lu Contrastu di l'Anima con lu Corpu* из XV века нам казују да нису у вези са Стојановићевим спевом, али вероватно ни други италијански извор. И поред тога што недостаје почетак Марулићевог драмског текста, можемо ипак да претпоставимо да је предложак у ствари латински текст, управо захваљујући фрагменту који говори о сну.

Јер занимљиво је да ови спевови, укључујући и Дантеов, прате бинарну формалну позицију, те их стога повезује једна формална чињеница: спевови су, у зависности од традиције, повезани или *incipitom* молитве Богородици, или сви започињу визијом сна, па се може говорити, са структуралне стране гледишта, да се у случају Стојановића ради о тексту који припада традицији тзв. „ониризма *incipita*“²⁷. Но, док за Дантеа сан-визија има објективно значење „онога што је видео“, код св. Бернара долази до померања семантичког и концептуалног угла гледања, јер је св. Бернар био уверен да ниједан човек, ни мудрац, ни светац не може да има директну визију Бога, с обзиром да је то прерогатива блажених, а ми се налазимо још увек у телу смртника. Стога је тело у ствари прави *corpus carcer* које је препрека визији као таквој, па је у таквом телу могућ сан.

Код Стојановића се, пак, успоставља нека врста дихотомије сна: хришћански сан-визија и сан-залуђеност. Овај први, (хришћански) сан-визија је позитивно конотиран и сан је виђен тек у том виду. Сан је могућ као визија св. Бернара и као такав је могућ „и најбоље време“, како каже Стојановић. То „најбоље време“ јесте кад се сан појављује и то је одређена фаза сна у којој је хришћанска визија могућа; то време, међутим, у латинској верзији препирке о Души и Телу није изражено: *Noctis sub silentio tempore brunali* нам казује само који је то период, тј. да је годишње доба зимско (*brunali*), а што потврђује уосталом и Стојановић („i od zime ptičice se kriše“). Да је сан овде позитивно конотиран види се и кад Стојановић каже „srce mi је palo kao da sam budan“. Визија-екстаза, дакле, није могућа на јави, кад је срце „приземно“. Исто тако и при крају спева, када се призива Исус, дакле тек кад се јунак прене из сна, значи на јави, кад је визија окончана.

Сасвим други став према сну је присутан у другом Стојановићевом спеву објављеном исте године кад и *Тужба душе и тила*, дакле у делу *Успомена опћинског суда* у коме страшни суд оставља мало или никаквог места сну-визији и где је сан изједначен са заблудношћу. Овде ће се Стојановић стиховима „*Probudi se sada, dok imadeš vreme, / briniti se kada moraš* bolje s time“ обратити онима који су заблудни, заведени и тиме их отворено оптужити. Они који су тако заведени јесу они које је завело просветитељство са својим

²⁷ T. Wlassics, *L'onirismo dell' "incipit": appunti su Inferno I*, 1–63, *Lecture Classensi* 18, 1989, str. 31–39.

рационализмом и атеизмом. У овоме се Стојановић приближава Иваношићу који се такође противио просветитељски настројеним истовременицима.

Стојановић не сумња у одређивање одреднице „сан“: као песник и као капелан, он се обраћа веома одређеној, специфичној публици, која је у оквиру средњовековне хришћанске традиције и којој није потребан онирички апарат; тај онирички апарат би, међутим, био потребан за савременог читаоца да би му се могла објаснити диверсификација сна, а која код Стојановића (али и Марулића) постоји као део каталога фиксних/сталних концепција.

Могуће је, међутим, и поред тврдње да Стојановић „није имао *razumijevanja* за *nove vjetrove* који су puhali Europom, u Voltaieru vidio je ni manje ni više nego izaslanika samoga Sotone! [...] ostaje čvrsto ukorijenjen u posle-tridentskom svijetu, nemajući sluha za misli novoga doba“²⁸, ипак поставити ставове у извештан други угао: не ради се тек о томе да Стојановић „нема смисла за ново доба“, већ да се захваљујући садржајно-формалној линији којом се преузима ониричко виђење хришћанског света може потврдити да се Стојановић дистанцира од Марулићевог драмског текста и налази своје упорише у латинском тексту енглеског порекла. Јер управо у фрагментима о сну-визији Стојановић показује истовремено своју независност и зависност од латинског текста. На тај начин се поставља индивидуално према појмљењу сна-визије светог Бернара којој даје упоришно место у свом спеву. Може се стога закључити тврдњом да Стојановић европској традицији припада, оној традицији која се дефинише као део средњовековне хришћанске визије света и која преноси, кроз векове, устаљене теме и концепције (и не тако ретко и облике), у фосилизованом и стилизованом статусу облика сна-визије св. Бернара.

A 18th-century Croatian *Visio Philiberti*: Josip Stojanović's *Tuxba dushe i tila osudjena, kojase kako niki govore, u snu svetom Bernardu prikaza*

Summary

This paper deals with a Croatian *Visio Philiberti*: it is about Josip Stojanović's poem, *Tuxba dushe i tila* (1794) which, although belonging to the Enlightenment, does not contain the literary features of which period, and actually belongs at the end of a centuries-long Christian tradition of the medieval type. The paper specifically deals with the *incipit* of the poem, or the segments that relate to the dream and the vision of St. Bernard, that is to say with the debate between the Body and the Soul, which was very common in European literature.

Keywords: Josip Stojanović, *Visio Philiberti*, body-and-soul debate.

²⁸ M. Tatarin, *Josip Stojanović, protivnik „apostola himbenoga sveta“*, у: J. Stojanović, нав., стр. 21.